

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Πώς το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό κεφάλαιο επηρεάζουν την επίδοση ενός μαθητή στο σχολείο»

“How is the school progress of a student being affected by the economic, social and cultural capital”

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: Ελισάβετ Γαβριηλίδου

ΑΕΜ: 3846

ΕΠΟΠΤΗΣ: Τζάρτζας Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής

Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: Ευαγγελία Καλεράντε, Καθηγήτρια

Φλώρινα 2023

Περιεχόμενα:

Περίληψη.....	3
Εισαγωγή.....	3
1. Ο ρόλος του σχολείου στην κοινωνία.....	5
2. Λειτουργίες του σχολείου και κοινωνική αναπαραγωγή.....	9
3. Οικονομικό κεφάλαιο.....	14
3.1 Κοινωνικό κεφάλαιο.....	15
3.2 Πολιτισμικό κεφάλαιο.....	16
4. Θεωρία των κωδίκων του Bernstein.....	21
5. Συμπεράσματα.....	24

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αποτελεί βιβλιογραφική έρευνα σχετικά με τους παράγοντες που διαμορφώνουν και επηρεάζουν την επίδοση των μαθητών στο σχολείο. Συγκεκριμένα δίνεται έμφαση στη θεωρία του P.Bourdieu για την αναπαραγωγική λειτουργία του σχολείου. Μελετώνται οι έννοιες «οικονομικό κεφάλαιο», «κοινωνικό κεφάλαιο», «πολιτισμικό κεφάλαιο» και αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο τα κεφάλαια αυτά επιδρούν στην σχολική πορεία ενός ατόμου. Γίνεται νύξη και στη θεωρία του B.Bernstein σχετικά με τους κώδικες επικοινωνίας και τις επιδράσεις που ασκούν οι διακριτοί γλωσσικοί κώδικες των μαθητών στη σχολική τους επίδοση. Σκοπός αυτής της πτυχιακής είναι η εντρύφηση στις παραπάνω θεωρίες, ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα τι επηρεάζει τη σχολική επίδοση.

SUMMARY

This thesis is a bibliographic research regarding the factors that influence and mold a student's performance at school. More specifically, there is emphasis on P.Bourdieu's theory about the reproductive function of the schooling system. The "economic capital", "social capital" and "cultural capital" are being studied and analyzed as for the way they affect a student's performance. Bernstein's theory about language code and how language codes affect the school performance is also mentioned. This thesis aims to decode the latter theories in order to understand better what shapes the school performance.

Εισαγωγή

Σύμφωνα με τον Bourdieu η κοινωνική πραγματικότητα άρα και κάθε κοινωνικό πλαίσιο όπως για παράδειγμα το σχολείο συγκροτείται από την αλληλεπίδραση των αντικειμενικών δομών και των έξεων των υποκείμενων, μια αλληλεπίδραση βασισμένη στις σχέσεις εξουσίας. Οι κυρίαρχες τάξεις αναπαράγουν τις υφιστάμενες σχέσεις

εξουσίας ασκώντας έλεγχο στις κοινωνικές δομές, ενώ οι κυριαρχούμενες τάξεις προσπαθούν να ανασυγκροτήσουν αυτές τις σχέσεις εξουσίας προς όφελος τους μέσω των έξεων. Οι κυρίαρχες τάξεις τείνουν να δημιουργούν νέες πρακτικές για να διατηρήσουν την εξουσία (Bourdieu P. 2002).

Το σχολείο τις τελευταίες δεκαετίες αποτελεί μια από τις κυριότερες πρακτικές κοινωνικής αναπαραγωγής, με την έννοια της διατήρησης ή βελτίωσης της κοινωνικής θέσης. Όλες οι κοινωνικές ομάδες των σύγχρονων κοινωνιών επιδιώκουν την κοινωνική ανέλιξη μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος. Ένα σχολείο αξιοκρατικό και κοινωνικά ουδέτερο απευθύνεται σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, με αποτέλεσμα κοινωνικές ομάδες που δεν χρησιμοποιούσαν το σχολείο για κοινωνική αναπαραγωγή να το εντάξουν στις στρατηγικές τους. Ο Bourdieu υποστηρίζει ότι το σχολείο αναπαράγει τις κοινωνικές ανισότητες μετατρέποντας τα κοινωνικά πλεονεκτήματα σε σχολικά πλεονεκτήματα και ήταν ο πρώτος που ανέδειξε την αναπαραγωγική λειτουργία του σχολείου.

Το κεφάλαιο κατέχει κεντρική θέση στη θεωρία του Bourdieu για την ερμηνεία της αναπαραγωγικής λειτουργίας του σχολείου. Η σχολική επιτυχία ή αποτυχία των μαθητών εξαρτάται από την άνιση κατανομή κεφαλαίου μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Ο Bourdieu δίνει στο κεφάλαιο δυο διαστάσεις, βάσει των οποίων προσδιορίζεται η κοινωνική θέση του ατόμου: τον σφαιρικό όγκο του κεφαλαίου και τη δομή του κεφαλαίου.

Ο σφαιρικός/συνολικός όγκος του κεφαλαίου του ατόμου αποτελεί βασικό παράγοντα ένταξης του στην κοινωνική ιεραρχία. Όσο μεγαλύτερος είναι ο όγκος του κεφαλαίου τόσο υψηλότερη είναι και η κοινωνική θέση που κατέχει το άτομο. Τα άτομα με ίδιο όγκο κεφαλαίου ανήκουν στην ίδια κοινωνική τάξη. Οι μαθητές με τον μεγαλύτερο όγκο κληρονομημένου κεφαλαίου έχουν περισσότερες πιθανότητες να σημειώσουν υψηλές επιδόσεις (Bourdieu P. 2002). Η δομή του κεφαλαίου σχετίζεται με τα επιμέρους κεφάλαια που συγκροτούν το ευρύτερο κεφάλαιο. Αυτά είναι το οικονομικό κεφάλαιο, το κοινωνικό κεφάλαιο και το πολιτισμικό κεφάλαιο.

Για να γίνουν ευκολότερα κατανοητά τα όσα θα αναλυθούν σε αυτή την πτυχιακή εργασία θα αναφερθούμε στο ρόλο που έχει το σχολείο στην κοινωνία και συγκεκριμένα στη θεωρία του Fend, η οποία εξετάζει τις λειτουργίες του σχολείου και πώς αυτές συμβάλουν στην αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής. Στη συνέχεια θα

αναφερθούμε στη θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου του Bourdieu, τις κοινωνικές και σχολικές ανισότητες που ανακύπτουν, τα προνόμια της κυρίαρχης τάξης, την εκπαιδευτική πραγματικότητα, την αναπαραγωγή. Τέλος θα μελετήσουμε τη θεωρία των κωδίκων του Bernstein σχετικά με τη σύνδεση της γλώσσας με τη σχολική επίδοση. Όλα αυτά θα συνδράμουν στην καλύτερη κατανόηση των παραμέτρων που διαμορφώνουν και επηρεάζουν την επίδοση των μαθητών στο σχολείο.

1. Ο ρόλος του σχολείου στην κοινωνία

Ο Parsons παρουσιάζει το ρόλο του σχολείου στην ιεραρχικά οργανωμένη κοινωνία. Ο βασικός του ρόλος είναι να προετοιμάζει τα παιδιά για τις μελλοντικές κοινωνικές τους θέσεις, προσφέροντας γνώσεις και δυνατότητες προσαρμογής στις ηθικές αξίες (Parsons, 2015). Έτσι το σχολείο οφείλει να επιβραβεύει τις καλές επιδόσεις και την προσαρμογή των μαθητών. Αυτά θα είναι και τα κριτήρια που θα προκαθορίσουν τη μελλοντική τους εξέλιξη. Επομένως, το σχολείο είναι ένας κοινωνικοποιητικός μηχανισμός αλλά και ένας μηχανισμός διανομής και ανάδειξης κοινωνικών αξιών. Για τον Parsons είναι πολύ σημαντικές οι αξίες που μεταδίδει το σχολείο στους μαθητές του. Είναι αυτές οι αξίες που περιβάλλουν τις κοινωνικές θέσεις και συντηρούν την κοινωνική στρωματοποίηση.

Το σχολείο/εκπαιδευτικό σύστημα δεν περιορίζεται μόνο στη μετάδοση γνώσεων, την ανάπτυξη δεξιοτήτων, την καλλιέργεια προσόντων και τη μετάδοση αξιών, αλλά ταυτόχρονα κρίνει, αξιολογεί και επιλέγει τους μαθητές. Πράγματι, μια από τις βασικότερες λειτουργίες του σχολείου είναι η επιλεκτική λειτουργία, δηλαδή η επιβράβευση των μαθητών με σχολικούς τίτλους και η συνακόλουθη κατανομή τους σε διάφορες κοινωνικο-επαγγελματικές θέσεις (Θ.Θάνος, 2017). Σε αυτό το σημείο κρίνεται αναγκαίο να αναφερθεί το ιστορικό πλαίσιο.

Γύρω στη δεκαετία του 1950, αρχίζει να κυριαρχεί η ιδέα ότι τα μέλη όλων των κοινωνικών τάξεων πρέπει να λαμβάνουν την ίδια παιδεία και εκπαίδευση, δηλαδή να υπάρχει ισότητα ευκαιριών πρόσβασης στην εκπαίδευση. Αυτή η ιδέα συνδέθηκε και με την οικονομία, εφόσον θεωρήθηκε ένας καλός τρόπος αντιμετώπισης της φτώχειας. Έτσι, σε διάφορες χώρες παρά τις διαφορετικές εκπαιδευτικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν παρατηρήθηκε μια κοινή τάση σύγκλισης της

εκπαιδευτικής πολιτικής προς τη διεύρυνση της πρόσβασης στις ανώτερες βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος. Η ανάδειξη του ρόλου της εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη συνέβαλε στο «άνοιγμα» του εκπαιδευτικού συστήματος. Με αυτόν τον τρόπο η πρόσβαση στη μεταϋποχρεωτική δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση συνδέθηκε με την οικονομική ανάπτυξη και αναδείχθηκε ως κοινωνικό αγαθό και δικαίωμα των πολιτών, το οποίο θα έπρεπε να παρέχεται και στους πολίτες οι οποίοι δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να το αποκτήσουν. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν για την εξάλειψη των ανισοτήτων στην εκπαίδευση, διαπιστώθηκε στο συνέδριο των Παρισίων, το 1970 περίπου, πως τα αποτελέσματα δεν ήταν τα επιθυμητά και πως οι ανισότητες μεταξύ μαθητών με διαφορετική κοινωνική προέλευση συνέχιζαν να υφίστανται (Μυλωνάς, 1991).

Σχετικά με την ισότητα ευκαιριών έχουν διατυπωθεί δυο θεωρίες: η φιλελεύθερη και η σοσιαλιστική. Η πρώτη υποστηρίζει ότι το σχολείο εξασφαλίζει ίσες προϋποθέσεις εκκίνησης και περιορίζει τα κοινωνικά ελλείματα των μαθητών. Ένας μαθητής ανελίσσεται κοινωνικά με βάση την επίδοση του και την προσπάθεια που καταβάλει. Η δεύτερη υποστηρίζει ότι εφόσον δεν υπάρχει ισότητα στις κοινωνικές τάξεις δεν μπορεί να υπάρξει και στο σχολείο. Τα παιδιά δεν ξεκινούν τη σχολική πορεία με τα ίδια εφόδια και τις ίδιες ευκαιρίες. Παιδιά από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα έχουν κληρονομήσει από το οικογενειακό τους περιβάλλον προνόμια που θα συνδράμουν στην επαγγελματική τους πορεία και κοινωνική ανέλιξη, ενώ τα παιδιά των κατώτερων τάξεων έρχονται στο σχολείο με ελλείματα (Δαμανάκης, 1989).

Ο Parsons φαίνεται να συντάσσεται με την φιλελεύθερη προσέγγιση και υποστηρίζει ότι το σχολείο ασκεί δυο βασικές λειτουργίες: α) την κοινωνικοποίηση μέσω της οποίας οι μαθητές εσωτερικοποιούν το κανονιστικό σύστημα της κοινωνίας και β) την επιλογή μέσω της οποίας οι μαθητές επιτελούν διάφορους κοινωνικούς ρόλους που αντιστοιχούν σε κοινωνικές θέσεις (Parsons, 2015). Με αυτόν τον τρόπο το σχολείο διασφαλίζει την κοινωνική συνοχή και συμβάλλει στην αποδοχή των κοινών κανόνων της κοινωνίας. Μέσω του σχολείου οι μαθητές αποκτούν κοινωνικά αποδεκτές αξίες και κανόνες, οι οποίοι αποτελούν βασικά στοιχεία ένταξης τους στην κοινωνία. Παράλληλα με την κοινωνικοποίηση το σχολείο προετοιμάζει τους μαθητές για την ανάληψη μελλοντικών ρόλων. Ο ρόλος που θα αναλάβει κάθε μαθητής γίνεται μέσα από διαδικασίες επιλογής. Η κατανομή των μαθητών στις διάφορες κοινωνικές θέσεις και στους ρόλους που αντιστοιχούν σε αυτές γίνεται βάσει των εκπαιδευτικών

τίτλων που κατέχουν οι μαθητές. Οι μαθητές που εργάζονται περισσότερο ανταμείβονται για την προσπάθεια τους μέσω των σχολικών τίτλων, οι οποίοι είναι απαραίτητοι για την ανάληψη συγκεκριμένων κοινωνικών ρόλων. Ο Parsons υποστηρίζει ότι στη σύγχρονη κοινωνία οι τίτλοι αποτελούν προϋπόθεση της επιτυχίας του ατόμου, καθώς είναι απαραίτητοι για την κατάληψη μιας θέσης κύρους. Πιστεύει ότι οι διαφοροποιήσεις που διαμορφώνονται στο σχολείο επιδρούν στις διαφοροποιήσεις της κοινωνίας.

Ο Fend, οι απόψεις του οποίου φαίνεται να συμβαδίζουν με τη σοσιαλιστική θεωρία, αντιλαμβάνεται το σχολείο ως ένα σύστημα. Υποστηρίζει ότι το σχολείο είναι ένας θεσμός. Οι θεσμοί είναι κοινωνικά δημιουργήματα, τα οποία αποσκοπούν στη ρύθμιση και επίλυση κοινωνικών προβλημάτων. Για τη ρύθμιση της κοινωνικής ζωής είναι απαραίτητοι οι θεσμοί, δηλαδή μια σειρά γραπτών ή άγραφων νόμων, αρχών και αξιών. Υποστηρίζει επίσης ότι στο σχολείο λαμβάνουν χώρα προγραμματισμένες και ελεγχόμενες διαδικασίες καθώς και η κοινωνικοποίηση. Με άλλα λόγια μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται για «διαδικασίες αγωγής και μάθησης» ή «διαδικασίες κοινωνικοποίησης». Ορίζει την κοινωνικοποίηση ως μια διαδικασία «μέσω της οποίας διαμορφώνεται η προσωπικότητα του ατόμου και αναπαράγονται συγχρόνως οι κοινωνικές συνθήκες» (Fend, 1980: 98). Ταυτόχρονα ο Fend αναφέρει ότι υπάρχουν και κάποιες λανθάνουσες διαδικασίες όπως η αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος και η διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου ανάλογα με τις δυνατότητες του. Επομένως οι λειτουργίες του σχολείου είναι η αναπαραγωγική και η διαμόρφωση προσωπικότητας. Μέρη της αναπαραγωγικής λειτουργίας αποτελούν η μαθησιακή λειτουργία (ή λειτουργία παροχής προσόντων), η επιλεκτική λειτουργία και η νομιμοποιητική λειτουργία.

Όσον αφορά τη μαθησιακή λειτουργία μπορούμε να πούμε ότι το σχολείο παρέχει στους μαθητές εφόδια, τα οποία είναι απαραίτητα για τη λειτουργία του κοινωνικού συστήματος πόσο μάλλον για τη λειτουργία του συστήματος παραγωγής και απασχόλησης. Ο κλάδος της οικονομίας συνδέθηκε με την εκπαίδευση, καθώς επισημαίνεται ότι η ποσοτική και ποιοτική αύξηση των προσόντων που αποκτά ο εργαζόμενος, αυξάνουν την αποδοτικότητα του στον τομέα παραγωγής. Έτσι με την επέκταση της εκβιομηχάνισης αυξάνεται η ζήτηση υψηλά εκπαιδευμένου εργατικού δυναμικού και κατά συνέπεια η ανάγκη επέκτασης του εκπαιδευτικού συστήματος. Δημιουργήθηκε, δηλαδή, η ανάγκη παροχής μέσω του σχολικού συστήματος

ικανοτήτων και δεξιοτήτων που να καλύπτουν τις αναδυόμενες ανάγκες της αγοράς εργασίας και να αντιστοιχούν σε αυτές. Ποιος καθορίζει όμως ποια προσόντα είναι σημαντικά για τη λειτουργία της κοινωνίας; Κάθε κοινωνία θεωρεί ορισμένες ικανότητες και δεξιότητες του ατόμου ως θετικές και ορισμένες άλλες ως αρνητικές. Το σχολείο μεταδίδει αυτές τις ικανότητες/δεξιότητες που είναι σημαντικές και λειτουργικές για την κοινωνία. Η κοινωνική ζωή όμως χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένες σχέσεις εξουσίας, δηλαδή υπάρχουν αυτοί που εξουσιάζουν και αυτοί που εξουσιάζονται. Αυτό υποδηλώνει ότι η κυρίαρχη γνώμη στο σχολείο και την κοινωνία είναι αυτή της κυρίαρχης τάξης (Δαμανάκης, 1989).

Η επιλεκτική λειτουργία του σχολείου σχετίζεται με την κατανομή των μαθητών στις κοινωνικές και επαγγελματικές θέσεις που θα καταλάβουν στο μέλλον. Το σχολείο κατανέμει επαγγελματικές ευκαιρίες μέσω της δημιουργίας προσβάσεων σε υψηλές ή χαμηλές επαγγελματικές θέσεις άρα και σε χαμηλά ή υψηλά εισοδήματα. Σύμφωνα με τη σοσιαλιστική αντίληψη (όπως αναφέρεται και παραπάνω) η ισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών δεν υφίσταται όσο υπάρχουν κοινωνικές ανισότητες. Ισότητα ευκαιριών δεν μπορεί να σημαίνει δημιουργία ίσων ευκαιριών εκκίνησης και υποστήριξη των ικανών και παραγωγικών ατόμων εντός του σχολείου, αλλά κατάργηση των προνομίων και των κοινωνικών ανισοτήτων που κυριαρχούν στο κοινωνικό σύστημα. Σύμφωνα με τον Jenks η επαγγελματική και κοινωνική ανέλιξη του ατόμου δεν εξαρτώνται τόσο από τη σχολική επιτυχία όσο από τα κοινωνικά και πολιτισμικά προνόμια που κληρονομεί από το οικογενειακό του περιβάλλον. Επιπλέον, η σχολική επιτυχία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνική προέλευση του ατόμου (Φραγκουδάκη, 1985). Τα παιδιά από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα έρχονται με ελλείψεις στο σχολείο τις οποίες δεν μπορούν να ξεπεράσουν στο πέρας της φοίτησης τους. Αυτό σημαίνει ότι όσο υπάρχει εξωσχολική κοινωνική ανισότητα το σχολείο δεν μπορεί να επιφέρει ισότητα ευκαιριών. Συμπερασματικά, η επιλεκτική λειτουργία του σχολείου συμβάλλει όχι στην ανακατανομή των βιοτικών ευκαιριών και στην εξάλειψη της κοινωνικής ανισότητας, αλλά στη διατήρηση της. Οι επιλεκτικές διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στην εκπαίδευση είναι ο κυριότερος μηχανισμός αναπαραγωγής και διατήρησης της κοινωνικής δομής.

Η νομιμοποιητική λειτουργία του σχολείου είναι συνυφασμένη με την επιλεκτική και τη μαθησιακή λειτουργία, καθώς δεν συμβαίνει χωρία από αυτές αλλά εμπεριέχεται σε αυτές. Σύμφωνα με τον Fend η νομιμοποιητική λειτουργία συνίσταται

«στη δημιουργία εκείνων των στάσεων και διαθέσεων, οι οποίες εγγυούνται μια συμπεριφορά που αντιστοιχεί στις βιομηχανικές καπιταλιστικές συνθήκες παραγωγής» (Fend, 1980: 112). Μέσω της μαθησιακής λειτουργίας δεν μεταδίδονται μόνο γνώσεις και δεξιότητες, αλλά και τρόποι συμπεριφοράς, στάσεις και αξίες που είναι κοινώς αποδέκτες και οδηγούν στην ομαλή ενσωμάτωση του ατόμου στο κοινωνικό σύστημα. Μέσω της επιλεκτικής λειτουργίας δε λαμβάνει χώρα μόνο μια αντικειμενική επιλογή αλλά διαμορφώνεται στους μαθητές μια συγκεκριμένη ιδεολογία περί επίδοσης. Το σχολείο συγκεκριμένα νομιμοποιεί την άνιση κατανομή των κοινών αγαθών και τις πολιτικές σχέσεις εξουσίας (Fend, 1980). Όσον αφορά την άνιση κατανομή αγαθών, νομιμοποιείται μέσω της ιδεολογίας της επίδοσης και ανταγωνιστικότητας. Σύμφωνα με αυτή την ιδεολογία όσα καταφέρνουν οι μαθητές είναι απόρροια των ατομικών τους ικανοτήτων, προσόντων και επιδόσεων και άρα η ανισότητα προκύπτει λόγω αυτών. Με άλλα λόγια η προσπάθεια που καταβάλει ο καθένας αμείβεται και αναλόγως. Αυτό όμως δεν ισχύει στο σύστημα παραγωγής, καθώς εκεί εκτός από την αξία του καθενός παίζουν ρόλο και άλλοι παράγοντες για την κατάληψη μιας θέσης κύρους όπως οι κοινωνικές σχέσεις, η κοινωνική προέλευση κ.α. Σχετικά με τη νομιμοποίηση των πολιτικών σχέσεων εξουσίας, στο σχολείο καλλιεργείται η πίστη προς τη νομιμότητα του κοινωνικοπολιτικού συστήματος κυρίως μέσω των μορφωτικών περιεχομένων. Στα βιβλία της ιστορίας και της πολιτικής αγωγής παρουσιάζεται το εκάστοτε κοινωνικοπολιτικό σύστημα ως το ιδανικό. Από την άλλη πλευρά οι συνεχείς εξετάσεις και αξιολογήσεις δημιουργούν στο μαθητή το συναίσθημα ότι η ταξινόμηση του στην ιεραρχικά οργανωμένη κοινωνία σχετίζεται άμεσα με την επίδοση του. Με αυτόν τον τρόπο μεταδίδεται στο μαθητή το εξής ερμηνευτικό σχήμα, το οποίο ισχύει και εκτός σχολείου. Όποιος είναι ευφυής και καταβάλει προσπάθεια αυτός προοδεύει, ενώ όποιος δεν είναι ευφυής και δεν καταβάλει προσπάθεια μένει χαμηλά. Έτσι δημιουργείται στους μαθητές η εντύπωση ότι το σχολείο τους μεταχειρίζεται δίκαια και επομένως και το κοινωνικό σύστημα γίνεται αποδεκτό ως νόμιμο και δίκαιο.

2. Λειτουργίες του σχολείου και κοινωνική αναπαραγωγή

Το εκπαιδευτικό σύστημα υιοθετεί μια κουλτούρα, ένα συγκεκριμένο σύστημα αρχών, αξιών, κανόνων, τρόπων επικοινωνίας (κοινωνικοποιητική λειτουργία) και ένα σύστημα συγκεκριμένων γνώσεων (λειτουργία ειδίκευσης). Στις πρώτες βαθμίδες της

εκπαίδευσης κυριαρχεί η κοινωνικοποιητική λειτουργία, ενώ στις μεγαλύτερες βαθμίδες εκπαίδευσης κυριαρχεί η ειδίκευση. Η κουλτούρα και το πολιτισμικό κεφάλαιο του σχολείου ενσωματώνεται από τους μαθητές μέσα από διαδικασίες εγχάραξης.

Ωστόσο, σε κάθε κοινωνία δεν υπάρχει ένα ενιαίο πολιτισμικό κεφάλαιο. Το πολιτισμικό κεφάλαιο διαφοροποιείται μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Στο σχολείο το κεφάλαιο που επιβάλλεται ως κυρίαρχο είναι το πολιτισμικό κεφάλαιο των ανώτερων κοινωνικών τάξεων. Έτσι, η εσωτερίκευση του πολιτισμικού κεφαλαίου του σχολείου μέσω της διαδικασίας της εγχάραξης εξαρτάται από την απόσταση μεταξύ του ενσωματωμένου στην οικογένεια πολιτισμικού κεφαλαίου και του πολιτισμικού κεφαλαίου του σχολείου.

Το γεγονός ότι το σχολείο υιοθετεί το συγκεκριμένο πολιτισμικό κεφάλαιο είναι αυθαίρετο, καθώς δε βασίζεται σε κάποια κριτήρια. Το σχολείο επιβάλλει αυτή την αυθαιρεσία ως νόμιμη αποκρύπτοντας έτσι τη σχέση του με τις κυρίαρχες τάξεις. Με αυτόν τον τρόπο καταφέρνει να εμφανίζει μια αυτονομία σε σχέση με τις δομές εξουσίας (Bourdieu & Passeron, 2014).

Μέσα από διαδικασίες όπως είναι οι προφορικές εξετάσεις, οι διαγωνισμοί, τα τεστ, η συμμετοχή στο μάθημα το σχολείο αξιολογεί τους μαθητές και με βάση την επίδοση τους κατατάσσονται σε μια ιεραρχική σειρά. Επομένως, οι κάθε είδους εξετάσεις είναι διαδικασίες επιλογής των μαθητών (λειτουργία της επιλογής). Επειδή η διαδικασία της επιλογής καθορίζει τη σχολική πορεία των μαθητών πρέπει να γίνεται με αντικειμενικά και ουδέτερα κριτήρια. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της προσπάθειας του σχολείου να εφαρμόζει ίδια κριτήρια επιλογής και συνθήκες. Στο πλαίσιο αυτό οι μαθητές εξετάζονται στην ίδια ύλη, στα ίδια θέματα, στον ίδιο χρόνο. Επίσης, επιχειρείται να εξασφαλίζεται μια ισότητα μεταξύ των μαθητών με το να έχουν ίδιους καθηγητές, το ίδιο πρόγραμμα μαθημάτων, σχολικές αίθουσες με ίδιο εξοπλισμό, δωρεάν βιβλία και δίδακτρα. Με αυτόν τον τρόπο οι ανισότητες που οφείλονται στο οικονομικό κεφάλαιο περιορίζονται. Επομένως το σχολείο φαίνεται να διαχωρίζει τους μαθητές ανάλογα με τις ικανότητες τους και την προσπάθεια που καταβάλουν, αποκρύπτοντας τη συμβολή του συγκεκριμένου πολιτισμικού κεφαλαίου που επιβάλλει αυθαίρετα στην επιλογή αυτή.

Πράγματι, οι μαθητές που προέρχονται από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα έχουν περισσότερες πιθανότητες να πέτυχουν υψηλές επιδόσεις χάρη στην εγγύτητα του κληρονομημένου πολιτισμικού κεφαλαίου με το πολιτισμικό κεφάλαιο του σχολείου. Τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που απέκτησαν οι μαθητές μέσα στην οικογένεια τους στο σχολείο αξιολογούνται ως διανοητικές ικανότητες, ως χαρίσματα του μαθητή και μετατρέπονται σε σχολικά πλεονεκτήματα. Σε αντίθεση, οι μαθητές από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα λόγω της απόστασης του κληρονομημένου κεφαλαίου από το πολιτισμικό κεφάλαιο του σχολείου αντιμετωπίζουν από την αρχή της φοίτησης τους δυσκολίες, οι οποίες αποτυπώνονται στη σχολική τους πορεία. Εξαιτίας αυτών των δυσκολιών δεν καταφέρνουν να ανταπεξέλθουν στις σχολικές απαιτήσεις και ορισμένοι από αυτούς αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το σχολείο. Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι τα ενσωματωμένα από το οικογενειακό περιβάλλον πολιτισμικά στοιχεία των μαθητών από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα το σχολείο τα μετατρέπει σε σχολικά μειονεκτήματα.

Για παράδειγμα ένας μαθητής ο οποίος έχει ταξιδέψει στο εξωτερικό και έχει έρθει σε επαφή με διαφορετικούς τρόπους ζωής, συνήθειες, παραδόσεις, κουλτούρες ή πραγματοποιεί συχνά δραστηριότητες σχετικές με την τέχνη όπως η επίσκεψη σε μουσεία, η παρακολούθηση συναυλιών και παραστάσεων έχει πιο αναπτυγμένο πολιτισμικό κεφάλαιο σε σχέση με ένα μαθητή που δεν δύναται να υλοποιήσει κάτι από τα παραπάνω. Το γεγονός αυτό θα συνδράμει θετικά στην σχολική του πορεία, καθώς σε μαθήματα όπως εικαστικά, πολιτική αγωγή, θρησκευτικά θα έχει γνώσεις και εφόδια για να παρέχει κατάλληλες απαντήσεις σημειώνοντας έτσι επιτυχία. Αντίθετα, ένας μαθητής με περιορισμένες προσλαμβάνουσες τέτοιου τύπου όχι μόνο δε θα διαθέτει το υπόβαθρο για τις κατάλληλες απαντήσεις, αλλά θα δυσκολεύεται και στην κατανόηση των εννοιών, καθώς το σχολικό πλαίσιο θα αποτελεί την πρώτη φορά κατά την οποία έρχεται σε επαφή με κάτι διαφορετικό από όσα μέχρι πρότινος του ήταν οικεία και γνώριμα. Επομένως ο πρώτος μαθητής, αφού το πολιτισμικό του κεφάλαιο συμβαδίζει με το πολιτισμικό κεφάλαιο του σχολείου, έχει περισσότερες πιθανότητες σχολικής επιτυχίας συγκριτικά με τον δεύτερο.

Η σχολική επίδοση απασχόλησε την επιστημονική κοινότητα από το 1960 και μετά. Παλαιότερα θεωρούνταν αποτέλεσμα ατομικών χαρακτηριστικών των παιδιών καθώς και της προσπάθειας που κατέβαλαν. Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι τα ατομικά χαρακτηριστικά δεν μπορούν να ερμηνεύσουν τη σχολική αποτυχία και ότι

πρόκειται για ένα φαινόμενο που πλήττει κυρίως τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Η επίδοση των μαθητών δεν εξαρτάται από τις ατομικές, νοητικές τους ικανότητες αλλά από την κοινωνική τους καταγωγή. Το πολιτισμικό κεφάλαιο αποτελεί τον βασικό παράγοντα της σχολικής διαφοροποίησης τους, αλλά επειδή ενσωματώνεται στο άτομο μέσα από διαδικασίες εγγάραξης και εξομίωσης και γίνεται ένα με τη βιολογική του υπόσταση στο σχολείο εμφανίζεται ως χάρισμα. Πολιτισμικά χαρακτηριστικά μετατρέπονται σε φυσικές ικανότητες. Έτσι, το σχολείο αντιμετωπίζει ίσα άνισους μαθητές.

Είναι εμφανές ότι η επιλογή στην οποία προβαίνει το σχολείο είναι κοινωνική επιλογή προς όφελος των μαθητών από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Οι μαθητές από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα (λόγω του πολιτισμικού κεφαλαίου) πετυχαίνουν υψηλότερες επιδόσεις και εισάγονται στις προνομιούχες πανεπιστημιακές σχολές, δηλαδή στις σχολές που οδηγούν σε επαγγέλματα με υψηλές αμοιβές και κοινωνικό κύρος. Αντίθετα, οι μαθητές από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα (αν δεν διακόψουν το σχολείο) σημειώνουν χαμηλές επιδόσεις και κατευθύνονται είτε σε τεχνικές σχολές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είτε σε ανώτερες τεχνικές σχολές, είτε στις μη προνομιούχες σχολές της ανώτατης εκπαίδευσης. Με αυτόν τον τρόπο το σχολείο αναπαράγει την κοινωνική δομή προς όφελος των κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων μέσω της ανακατανομής του πολιτισμικού κεφαλαίου (αναπαραγωγική λειτουργία). Επομένως η άνιση κατανομή των σχολικών ευκαιριών ανάλογα με την κοινωνική προέλευση, έχει ως αποτέλεσμα την άνιση αντιπροσώπευση των διάφορων κοινωνικών τάξεων στην ανώτατη εκπαίδευση, γεγονός που σηματοδοτεί ότι για τις λιγότερο προνομιούχες τάξεις έχουμε να κάνουμε ξεκάθαρα με αποκλεισμό, καθώς κατά γενικό κανόνα περιορίζονται οι επιλογές τους. Μάλιστα, για τον Bourdieu, ο αποκλεισμός αυτός αποκτά το μέγιστο της συμβολικής του δύναμης όταν παίρνει τη φαινομενική μορφή του αυτό-αποκλεισμού (Bourdieu & Passeron, 2014). Συνεπώς, εκτός από την κοινωνική λειτουργία της αναπαραγωγής της ταξικής δομής, το σχολικό σύστημα επιτελεί, κατά τον Bourdieu, και την ιδεολογική λειτουργία της νομιμοποίησής της: το σχολείο καθιερώνει τις ανισότητες καθώς, μετασχηματίζοντας το κοινωνικό προνόμιο σε ατομικό χάρισμα ή αξία, νομιμοποιεί την αξία των προνομίων και τον αποκλεισμό όσων αποτυγχάνουν.

Το γεγονός ότι οι μαθητές που προέρχονται από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα εισάγονται σε προνομιούχες πανεπιστημιακές σχολές επιβεβαιώνεται από

κάποιες έρευνες. Σε έρευνα της Λαμπίρη - Δημάκη την τριετία 1964 - 1967 διαπιστώνεται πως στις προνομιούχες σχολές όπως στη Νομική, την Ιατρική, την Οδοντιατρική και το Πολυτεχνείο υπερέχουν οι φοιτητές που προέρχονται από τα μεσαία και τα ανώτερα στρώματα. Αντίθετα, στις μη προνομιούχες σχολές όπως είναι η Θεολογική και άλλες σχολές που οδηγούν σε δημοσιοϋπαλληλικά επαγγέλματα η σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού είναι δημοκρατικότερη (Λαμπίρη - Δημάκη, 1974: 100 - 101). Το διάστημα 1972/73 έως το 1979/80 παρατηρούνται πάλι εκπαιδευτικές ανισότητες με άξονα τη μόρφωση των γονέων. Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα που οι γονείς τους είναι απόφοιτοι ΑΕΙ έχουν υψηλές πιθανότητες εισαγωγής στις προνομιούχες σχολές όπως τις Σχολές Επιστημών Υγείας, τις Πολυτεχνικές, τις Σχολές Καλών Τεχνών, ενώ τα ίδια άτομα έχουν χαμηλές πιθανότητες εισαγωγής στις μη προνομιούχες σχολές όπως είναι η Θεολογική, οι Σχολές Κοινωνικών, Πολιτικών και Οικονομικών επιστημών. Αντίθετα, τα άτομα με γονείς που είναι απόφοιτοι δημοτικού ή δεν το έχουν τελειώσει εμφανίζουν υψηλές πιθανότητες εισαγωγής στις μη προνομιούχες σχολές και χαμηλές στις προνομιούχες σχολές (Θ.Θάνος, 2012).

Ο Bourdieu ήταν από τους πρώτους που μίλησε για την αναπαραγωγική λειτουργία του σχολείου. Επηρεασμένος από τον Μαρξ και τον Ντυρκέμ ανέπτυξε τη δικιά του θεωρία για τη σχέση κοινωνίας και εκπαιδευτικού συστήματος. Μέσω της θεωρίας του πολιτισμικού κεφαλαίου και τα είδη των κεφαλαίων επιχειρεί να αναδείξει τους παράγοντες που οδηγούν στην αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής και στη διατήρηση των κοινωνικών ανισοτήτων. Τα είδη κεφαλαίων κατατάσσουν το εκάστοτε άτομο στην αντίστοιχη κοινωνική θέση. Όσο μεγαλύτερος είναι ο όγκος του οικονομικού κεφαλαίου τόσο καλύτερη είναι η θέση που κατέχει το εκάστοτε άτομο. Παρόλα αυτά αν κάποιος διαθέτει μεγαλύτερο όγκο πολιτισμικού κεφαλαίου σε σχέση με το οικονομικό του κεφάλαιο είναι πιο ευνοημένος σε ζητήματα παιδείας και εκπαίδευσης. Το πολιτισμικό κεφάλαιο είναι αυτό που καθορίζει την πορεία ενός μαθητή στο σχολείο. Ένας μαθητής με εμπλουτισμένο κληρονομημένο πολιτισμικό κεφάλαιο έχει περισσότερες πιθανότητες σχολικής επιτυχίας σε σχέση με κάποιον με λιγότερο εμπλουτισμένο πολιτισμικό κεφάλαιο. Το σχολείο μέσω της επιβολής του πολιτισμικού κεφαλαίου της ανώτερης τάξης δημιουργεί συνθήκες που παρέχουν ευκαιρίες ανέλιξης και προόδου σε μαθητές που ήδη κατέχουν αυτό το κεφάλαιο από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Με αυτόν τον τρόπο οι ευκαιρίες και δυνατότητες των παιδιών που προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα περιορίζονται. Έτσι, οι κοινωνικές

ανισότητες συνεχίζουν να υφίστανται και στο πλαίσιο του σχολείου με αποτέλεσμα την κοινωνική αναπαραγωγή. Ας δούμε λοιπόν πιο αναλυτικά τι είναι το οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο.

3. Οικονομικό Κεφάλαιο

Το οικονομικό κεφάλαιο είναι τα χρήματα που έχει κάποιος στην κατοχή του και ό,τι μπορεί να εξαργυρωθεί σε χρήματα (Θ.Θάνος 2017). Ειδικότερα, το οικονομικό κεφάλαιο αφορά τα υλικά αγαθά και τα μέσα της παραγωγικής διαδικασίας όπως εισόδημα, κέρδη, κεφάλαια, ιδιοκτησία, μηχανήματα τα οποία κληροδοτούνται από την οικογένεια στα παιδιά και αποτελούν το βασικό κριτήριο με το οποίο προσδιορίζεται η κοινωνική τάξη, στην οποία εντάσσεται το άτομο (Chan, 2002). Η απόκτηση και η διατήρηση του οικονομικού κεφαλαίου αποτελεί μία πρώτη προϋπόθεση της ιεράρχησης των κοινωνικών ομάδων.

Το οικονομικό κεφάλαιο επιδρά στη διαμόρφωση πολιτισμικού κεφαλαίου και το αντίστροφο. Για παράδειγμα η φοίτηση σε ένα «καλό» σχολείο μπορεί να προϋποθέτει την οικονομική δυνατότητα για να φοιτήσει ο μαθητής σε αυτό το σχολείο. Από την άλλη η απόκτηση σχολικών τίτλων (πολιτισμικό κεφάλαιο) μπορεί να συμβάλει στην αύξηση του όγκου του οικονομικού κεφαλαίου. Ο Bourdieu αναφέρει ότι «η απελευθέρωση από την οικονομική αναγκαιότητα», δηλαδή το να έχει κανείς οικονομική άνεση, αποτελεί προϋπόθεση συσσώρευσης του πολιτισμικού κεφαλαίου, αφού εξασφαλίζει στο άτομο τον απαραίτητο χρόνο για την ενσωμάτωση του.

Η δομή του συνολικού όγκου κεφαλαίου διαφέρει από άτομο σε άτομο. Σε κάποια άτομα υπερτερεί το οικονομικό κεφάλαιο ενώ σε άλλα το πολιτισμικό. Τα άτομα που στη δομή του κατεχόμενου κεφαλαίου υπερτερεί το οικονομικό κεφάλαιο κατέχουν υψηλότερη κοινωνική θέση σε σχέση με τα άτομα που στη δομή του κατεχόμενου κεφαλαίου υπερτερεί το πολιτισμικό κεφάλαιο. Παρόλα αυτά οι μαθητές που στη δομή του κληρονομημένου κεφαλαίου τους κυριαρχεί το πολιτισμικό κεφάλαιο έχουν περισσότερες πιθανότητες σχολικής επιτυχίας σε σχέση με τους

μαθητές που στη δομή του κληρονομημένου κεφαλαίου τους κυριαρχεί το οικονομικό κεφάλαιο (Θ.Θάνος 2017).

3.1 Κοινωνικό Κεφάλαιο

Το κοινωνικό κεφάλαιο είναι το δίκτυο κοσμικών σχέσεων, δηλαδή το σύνολο « των εν ενεργεία ή των εν δυνάμει πόρων που συνδέονται με την κατοχή ενός δικτύου μόνιμων σχέσεων περισσότερο ή λιγότερο θεσμοθετημένων, αλληλογνωριμίας και αλληλοανγνώρισης» (Bourdieu P. 1994). Οι σχέσεις αυτές έχουν δεσμούς μόνιμους και χρήσιμους και δεν περιορίζονται στις αντικειμενικές σχέσεις συγγένειας. Το κοινωνικό κεφάλαιο περιλαμβάνει ακόμα το μετασχηματισμό τυχαίων σχέσεων αλληλεπίδρασης που λαμβάνουν χώρα σε κοινωνικά δίκτυα όπως είναι η γειτονιά, ο χώρος εργασίας ή μεταξύ συγγενών σε σχέσεις οι οποίες είναι ουσιώδεις και εκλεκτικές, που υποδηλώνουν την αίσθηση της δέσμευσης από τα υποκείμενα. Ο Κατριβέσης αναφέρει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο προσδιορίζεται κυρίως από το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων που διατηρεί ένα άτομο λόγω της κοινωνικής του καταγωγής. Το κοινωνικό κεφάλαιο δεν είναι κάτι φυσικά δοσμένο ή κοινωνικά δεδομένο, αλλά αποτελεί προϊόν συνεχούς προσπάθειας. Τα άτομα που επενδύουν στην ανάπτυξη κοινωνικού κεφαλαίου δεν είναι τα μόνα που ωφελούνται από αυτό, αλλά οι ευεργετικές του επιδράσεις περιλαμβάνουν όλα τα άτομα τα οποία είναι μέλη της εκάστοτε κοινωνικής δομής. Προσπάθεια απαιτείται για τη δημιουργία των δεσμών, τη συντήρηση και την αναπαραγωγή τους στο μέλλον.

Για να δημιουργηθεί το κοινωνικό κεφάλαιο χρειάζεται μια ιδιαίτερη μορφή κοινωνικοποίησης η οποία φέρνει σε επαφή άτομα με ανάλογο τρόπο ζωής. Πιο συγκεκριμένα, άτομα που μετέχουν σε κοινές δραστηριότητες όπως αγώνες, παιχνίδια, πολιτιστικές εθιμοτυπίες, δεξιώσεις, λέσχες, φοίτηση σε επιλεγμένα σχολεία αποκτούν ικανότητες και κλίσεις οι οποίες εδραιώνουν τη θέση τους στον εκάστοτε κοινωνικό κύκλο. Η δυνατότητα διεύρυνσης του κοινωνικού κεφαλαίου εξαρτάται από το εύρος των κοινωνικών δικτύων, στα οποία συμμετέχει ο φορέας και από το κύρος που αυτά έχουν. Ένας μεμονωμένος φορέας κατά τον Bourdieu κατέχει όγκο κοινωνικού κεφαλαίου αντίστοιχο με την έκταση του δικτύου των σχέσεων που μπορεί να κινητοποιήσει λυσιτελώς και από τον όγκο των επιμέρους κεφαλαίων που οικειοποιείται ο καθένας από εκείνους με τους οποίους συναναστρέφεται.

Γνωστό παράδειγμα αποτελεί το βρετανικό «δίκτυο των παλιόφιλων» το οποίο συνέβαλε στην αναπαραγωγή της εξουσίας των ανδρών που σπούδαζαν σε πανάκριβα σχολεία και κολέγια. Μετα την αποφοίτηση τους οι άνδρες αυτοί γίνονταν μέλη διαφόρων λεσχών και αλληλοπροωθούνταν στους πιο σημαντικούς τομείς της οικονομίας και κοινωνίας(π.χ. Εκκλησία, στρατός).

Τα άτομα που στερούνται κοινωνικού κεφαλαίου βρίσκονται σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με τους έχοντες κοινωνικό κεφάλαιο.

3.2 Πολιτισμικό κεφάλαιο

Το πολιτισμικό κεφάλαιο θα μπορούσε να οριστεί ως «το σύνολο των πνευματικών στοιχείων που το νεαρό άτομο αποκτά από το άμεσο οικογενειακό του περιβάλλον και που διαφοροποιείται ανάλογα με την κοινωνική τάξη προέλευσης του ατόμου» (Πατερέκα Χ. 1986). Συγκεκριμένα στο πολιτισμικό κεφάλαιο περιλαμβάνονται διαθέσεις, στάσεις, προτιμήσεις των μαθητών σχετικά με τις μουσικές τους επιλογές, τις επισκέψεις σε πολιτιστικούς χώρους(μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους), την παρακολούθηση θεάτρου ή άλλων πολιτιστικών εκδηλώσεων όπως συναυλίες, τα ταξίδια, την τέχνη της συζήτησης, τη λεκτική άνεση, το γούστο, το στυλ, η αισθητική κ.α. Σύμφωνα με τον Bourdieu η έννοια του πολιτισμικού κεφαλαίου διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην κατανόηση της σχολικής επίδοσης των μαθητών που προέρχονται από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Υποστηρίζει ότι η σχολική επιτυχία συνδέεται με την κατανομή του πολιτισμικού κεφαλαίου μεταξύ των κοινωνικών τάξεων.

Το πολιτισμικό κεφάλαιο διαφοροποιείται μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Ο όγκος του πολιτισμικού κεφαλαίου αποτελεί σημαντικό παράγοντα στην κοινωνική κατηγοριοποίηση και επηρεάζει τον συνολικό/σφαιρικό όγκο του κεφαλαίου. Είναι λογικό ότι υπάρχουν και ποιοτικές διαφορές μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Για παράδειγμα ένα άτομο από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα δε θα παρακολουθήσει το ίδιο είδος παράστασης με ένα άτομο από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Ο μαθητής από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα διαθέτει από την οικογένειά του κάποια πλεονεκτήματα σε σχέση με τους μαθητές των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Το

πιο βασικό πεδίο που οι γονείς από τα ανώτερα στρώματα μπορούν να διαθέσουν στα παιδιά τους είναι η λεγόμενη "ελεύθερη κουλτούρα (culture libre)" που συνάδει με το υψηλό πολιτισμικό κεφάλαιο και γούστο και περιλαμβάνει τη συμμετοχή σε πολιτισμικά και, κυρίως, καλλιτεχνικά δρώμενα. Αυτό πρακτικά σημαίνει επισκέψεις σε εκθέσεις, κονσέρτα, συναυλίες, μουσεία, βιβλιοθήκες, αγάπη για τη ζωγραφική, ανάγνωση λογοτεχνικών έργων πρωτοπορίας που δεν περιλαμβάνονται σε σχολικά προγράμματα, εκμάθηση ξένων γλωσσών, μουσικών οργάνων, κ.ά. (Πατερέκα, 1986: 41). Η ελεύθερη κουλτούρα ποικίλει σε ποιότητα και ποσότητα ανάλογα με την κοινωνική προέλευση και το μορφωτικό επίπεδο του ατόμου. Πιο συγκεκριμένα, έρευνες των Bourdieu & Passeron καταλήγουν στο συμπέρασμα πως οι νέοι από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα προτιμούν εκείνους τους τύπους της τέχνης που είναι λιγότερο παρακινδυνευμένοι και περισσότερο καθιερωμένοι σχολικά (όπως κλασικά έργα και σύγχρονα καθιερωμένα).

Ένα ακόμη πολύ σημαντικό στοιχείο είναι το ενδιαφέρον και οι ενασχόληση των γονιών με τα παιδιά τους. Μέσα από συζητήσεις, πληροφόρηση, παρατηρήσεις, φιλοδοξίες, παροτρύνσεις και συναισθηματική υποστήριξη δημιουργούν στα παιδιά εσωτερικά κίνητρα για τη μάθηση και τη γνώση, ενδιαφέρον για τις τέχνες και τον πολιτισμό και θετική διάθεση για το σχολείο. Εξάλλου, είναι γνωστό πως η σχολική και μετέπειτα ακαδημαϊκή πορεία είναι άμεσα συνδεδεμένες με την ενθάρρυνση ή την αποθάρρυνση που έχει ο μαθητής από το κοινωνικό του περιβάλλον (Τζάνη, 1983). Κατά τη σχολική περίοδο, παρέχεται στα παιδιά αυτά σημαντική αρωγή μέσω ιδιωτικών δασκάλων ή φροντιστηρίων, βοήθεια στο διάβασμα, ενδιαφέρον και πληροφόρηση για τα εκπαιδευτικά προγράμματα και τις δυνατότητες εργασιακής αξιοποίησης των σπουδών. Όλη αυτή η παιδεία που εισπράττει το παιδί με έμμεσο και φυσικό τρόπο χωρίς μεθοδική προσπάθεια και με τη συμβολή της οικογένειάς του είναι πολύ κοντά με την παιδεία του σχολείου. Μάλιστα όσο υψηλότερη είναι η κοινωνική προέλευση τόσο πιο εύκολα αφομοιώνεται η κουλτούρα που μεταδίδει το σχολείο και αποκρυπτογραφείται καλύτερα το σχολικό μήνυμα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο μαθητής να είναι από μικρός εφοδιασμένος με μια γενική προδιάθεση στη μάθηση κι έρχεται στο σχολείο για να νομιμοποιήσει τα κεκτημένα του και όχι για να μάθει. Από την άλλη, τα παιδιά των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων είναι «πολιτιστικά στερημένα» και βρίσκονται «άοπλα» μπροστά στη σχολική παιδεία, καθώς δε διαθέτουν από την οικογένειά τους την ευρεία παιδεία, την οποία το σχολείο δεν

προσφέρει, αλλά απαιτεί. Και όχι μόνο αυτό, εισέρχονται στο εκπαιδευτικό σύστημα με ένα επίπεδο γνώσεων, ικανοτήτων και στάσεων που εμποδίζουν τη μάθηση και συμβάλλουν σε ένα αυξανόμενο έλλειμμα σχολικών επιδόσεων (Κυρίδης, 1996). Γι' αυτό χρειάζεται να κοπιάσουν, για να αποκτήσουν εκείνες τις γνώσεις, τις συμπεριφορές, τους καλούς τρόπους, το πνεύμα, το γούστο, κτλ. που η οικογένεια δεν τους έμαθε, αλλά το σχολείο απαιτεί.

Υπάρχουν τρεις καταστάσεις του πολιτισμικού κεφαλαίου, οι οποίες θα αναλυθούν στη συνέχεια: η ενσωματωμένη κατάσταση, η αντικειμενοποιημένη κατάσταση και η θεσμοποιημένη κατάσταση.

Ενσωματωμένη κατάσταση

Ξεκινά να διαμορφώνεται από την αρχή της γέννησης του ατόμου και αναπτύσσεται ταυτόχρονα με τη βιολογική του ανάπτυξη. Εντοπίζεται στον τρόπο με τον οποίο θα μιλήσει το άτομο, θα επιλέξει τα ρούχα του, θα δώσει(ή όχι) προτεραιότητα σε έναν πεζό, θα επιλέξει ένα βιβλίο. Το γεγονός ότι το πολιτισμικό κεφάλαιο στην ενσωματωμένη κατάσταση είναι αδιαχώριστο από το σώμα του κοινωνικού φορέα, το καθιστά μοναδικό όπως μοναδική είναι και η ύπαρξη του (Θάνος Θ. 2017). Η ενσωμάτωση του πολιτισμικού κεφαλαίου προκύπτει από ορισμένες διεργασίες. Τα άτομα δεν είναι παθητικοί αποδέκτες, αλλά συμμετέχουν με ενεργό τρόπο στην ενσωμάτωση του. Επιπλέον, τα άτομα αφομοιώνουν στοιχεία του περιβάλλοντος και τα χρησιμοποιούν όπως τα χρησιμοποιούν και τα άτομα του περιβάλλοντος στο οποίο ανήκουν.

Επομένως, ο ρόλος του κοινωνικού και κυρίως του οικογενειακού περιβάλλοντος είναι καθοριστικός στη διαμόρφωση του πολιτισμικού κεφαλαίου. Το πολιτισμικό κεφάλαιο του παιδιού διαμορφώνεται σε σχέση με το πολιτισμικό περιβάλλον της οικογένειας. Για παράδειγμα αν οι γονείς επιλέγουν να βλέπουν ντοκιμαντέρ αυτό θα περάσει φυσικά και αβίαστα ως προτίμηση και στο παιδί. Το ίδιο συμβαίνει και με τη διάθεση διαβάσματος.

Η ιδιοποίηση του πολιτισμικού κεφαλαίου αποτελεί μακροχρόνια διαδικασία και προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή του ατόμου. Δεν μπορεί να μεταδοθεί από στιγμή σε στιγμή, δεν αγοράζεται, δεν μπορεί να κληροδοτηθεί ή να χαριστεί σε

κάποιον. Είναι μια διαδικασία που απαιτεί χρόνο. Ωστόσο, ο χρόνος κατά τον οποίο το άτομο μπορεί να επιτείνει την εργασία απόκτησης του εξαρτάται από τον ελεύθερο χρόνο που έχει στη διάθεσή του, τον οποίο εξασφαλίζει η οικογένεια του, άρα θα πρέπει να είναι απελευθερωμένο από οικονομικές ανάγκες(Θάνος Θ. 2012).

Ο Bourdieu αναφέρει ότι η μετάδοση του πολιτισμικού κεφαλαίου είναι αναμφίβολα η πιο καλυμμένη μορφή κληρονομικής μετάδοσης κεφαλαίου. Η εργασία ενσωμάτωσης γίνεται με τρόπο καλυμμένο και ασυνείδητο. Ασυνείδητο γιατί ενσωματώνεται καθημερινά με ασυνήθιστο, σχεδόν οσμωτικό τρόπο και καλυμμένο γιατί εμφανίζεται στο άτομο ως χάρισμα/κλίση/ταλέντο ή κάτι κληρονομημένο, ενώ στην πραγματικότητα είναι αποτέλεσμα κοινωνικής μάθησης και τριβής.

Αντικειμενοποιημένη κατάσταση

Το πολιτισμικό κεφάλαιο στην αντικειμενοποιημένη κατάσταση αφορά έναν αριθμό ιδιοτήτων που κατέχει το εκάστοτε άτομο. Οι ιδιότητες αυτές, τις οποίες το κάθε άτομο εμφανίζει σε διάφορες δραστηριότητες, ορίζονται σε σχέση με το πολιτισμικό κεφάλαιο στην ενσωματωμένη κατάσταση του. Πρόκειται για τα πολιτισμικά αγαθά που μπορούν να μεταβιβαστούν και να ασκήσουν σημαντική επίδραση στην πνευματική συγκρότηση του ατόμου όπως βιβλία, λεξικά, άρθρα, έγγραφα, καλλιτεχνικά δημιουργήματα (πίνακες ζωγραφικής, γλυπτά κτλ.), επιστημονικά και μουσικά όργανα, εργαλεία, μηχανές (ηλεκτρονικός υπολογιστής), τα οποία ενσωματώνουν σημαντική ποσότητα επιστήμης ή τέχνης και μπορούν να τα οικειοποιηθούν όσοι διαθέτουν την ενσωματωμένη κατάσταση του πολιτισμικού κεφαλαίου. Παρόλα αυτά το ότι κάποιος έχει στην κατοχή του έναν πίνακα δεν σημαίνει ότι μπορεί να τον αποκωδικοποιήσει, να εντοπίσει δηλαδή τα μηνύματα που θέλει να περάσει ο καλλιτέχνης, να αναλύσει την τεχνοτροπία. Θα πρέπει με λίγα λόγια να κατέχει τα κατάλληλα πολιτισμικά εφόδια (ενσωματωμένη κατάσταση).

Οι οικογένειες των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων χάρη στο οικονομικό τους κεφάλαιο είναι φυσικό να διαθέτουν πολιτισμικά αγαθά και οι απόγονοί τους είναι σε θέση να τα αξιοποιήσουν από τη στιγμή που είναι φορείς ενός ήδη διαμορφωμένου πολιτισμικού υπόβαθρου. Οι οικογένειες των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων αντίθετα, δε δύνανται λόγω περιορισμένου οικονομικού κεφαλαίου να έχουν

πρόσβαση σε πολιτισμικά αγαθά, ή τα απαξιώνουν λόγω του δικού τους ήδη διαμορφωμένου πολιτισμικού υπόβαθρου (Bourdieu και Passeron 1996).

Σύμφωνα με τον Bourdieu τα πολιτισμικά αγαθά μπορούν να αποτελέσουν το αντικείμενο μιας υλικής ιδιοποίησης, η οποία προϋποθέτει το οικονομικό κεφάλαιο και μιας συμβολικής ιδιοποίησης, η οποία προϋποθέτει το πολιτισμικό κεφάλαιο.

Θεσμοποιημένη κατάσταση

Το σχολείο επιβραβεύει τις ιδιότητες της αντικειμενοποιημένης κατάστασης, τις οποίες παρουσιάζει ένας μαθητής όπως η μελέτη, η συμμετοχή στο μάθημα, η ησυχία, η αναμενόμενη εμφάνιση. Αυτή η επιβράβευση γίνεται με τη μορφή τίτλων. Οι σχολικοί τίτλοι, αναγνωρίσιμοι και υποστηριζόμενοι από το κοινωνικό σύνολο, αποτελούν τη θεσμοποιημένη κατάσταση του πολιτισμικού κεφαλαίου.

Η θεσμοποιημένη κατάσταση παρουσιάζεται ως φαινομενικά αυτόνομη, ότι δεν σχετίζεται δηλαδή με την ενσωματωμένη και αντικειμενοποιημένη κατάσταση. Μέσα από την αυτονομία της θεσμοποιημένης κατάστασης του πολιτισμικού κεφαλαίου, το σχολείο καταφέρνει να πείσει τους μαθητές και όλους τους υπόλοιπους ότι ο καθένας μπορεί να γίνει κάτοχος αυτής της κατάστασης, που είναι οι σχολικοί τίτλοι. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της παρουσίας των σχολικών τίτλων ως αυτόνομων, γεγονός που δεν ισχύει, καθώς οι σχολικοί τίτλοι αποτελούν προϊόν επιβράβευσης των δραστηριοτήτων (αντικειμενοποιημένη κατάσταση), οι οποίες προέρχονται από το σύστημα αξιών/προτιμήσεων/αρχών του ατόμου (ενσωματωμένη κατάσταση). Αυτό συμβαίνει διότι το σχολείο ως φορέας δε θέλει να δείξει ότι αναπαράγει τις κοινωνικές ανισότητες, οι οποίες υπάρχουν εκτός σχολείου και τα παιδιά φέρουν μαζί τους. Ένας μαθητής ο οποίος δεν κατέχει το πολιτισμικό κεφάλαιο στην ενσωματωμένη κατάσταση είναι πολύ δύσκολο να τα καταφέρει στο σχολείο και εκλαμβάνει αυτή τη δυσκολία ως έλλειψη ενδιαφέροντος (Θάνος Θ. 2017).

Ο σχολικός τίτλος επιτρέπει στον κάτοχο του να συγκριθεί με άλλους τιτλούχους και να μετατρέψει ένα ποσοστό του πολιτισμικού κεφαλαίου σε οικονομικό και το αντίστροφο. Τα υλικά και τα συμβολικά κέρδη ενός τίτλου εξαρτώνται από τη σπανιότητα του. Η επιλογή ενός σπάνιου τίτλου είναι αποτέλεσμα της ενσωματωμένης κατάστασης του πολιτισμικού κεφαλαίου.

Επομένως τα είδη των κεφαλαίων έχουν το καθένα τη δική του συμβολή στη διαμόρφωση της σχολικής πορείας του ατόμου. Το οικονομικό κεφάλαιο δίνει τη δυνατότητα επιλογής ενός καλύτερου σχολείου, το κοινωνικό κεφάλαιο εδραιώνει ή και επεκτείνει την κοινωνική θέση του ατόμου και το πολιτισμικό κεφάλαιο παρέχει απαραίτητα εφόδια για τη σχολική επιτυχία. Το πολιτισμικό κεφάλαιο εξοπλίζει τον μαθητή με τα πνευματικά στοιχεία εκείνα που θα τον οδηγήσουν σε καλή σχολική επίδοση και σε συνδυασμό με την επιλεκτική λειτουργία του σχολείου οδηγεί στην κατάκτηση σχολικών τίτλων που εξασφαλίζουν μια θέση κύρους στην κοινωνία.

4. Θεωρία των κωδίκων του Bernstein

Τα παραπάνω συμπληρώνει η θεωρία των κωδίκων του Bernstein, ο οποίος επίσης ασχολήθηκε με την επίδοση των μαθητών και το ρόλο που έχει η χρήση της γλώσσας σε αυτή. Αξιοποιεί και ο ίδιος τις θέσεις του Ντυρκέμ σχετικά με τη δομή της κοινωνίας. Ο Bernstein θέλοντας να αναδείξει την επίδραση που έχει η γλώσσα που χρησιμοποιεί το άτομο στην σχολική επίδοση ανέπτυξε την θεωρία των γλωσσικών κωδίκων. Υποστηρίζει ότι όσο πιο εκλεπτυσμένη είναι η γλώσσα που χρησιμοποιείται στο οικογενειακό περιβάλλον του παιδιού, τόσες περισσότερες είναι και οι πιθανότητες το παιδί αυτό να σημειώσει επιτυχία και υψηλή επίδοση στο σχολείο, καθώς εκεί χρησιμοποιείται ο γλωσσικός κώδικας των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, ότι σύμφωνα με τον γλωσσικό κώδικα που έχει καλλιεργηθεί στο μαθητή δημιουργούνται και οι ανάλογες δυνατότητες διαμόρφωσης μιας επιτυχημένης σχολικής πορείας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να πετυχαίνουν παιδιά από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, αφού έχουν προβάδισμα σε σχέση με τα άλλα παιδιά, καθώς στο περιβάλλον τους χρησιμοποιείται ήδη ο γλωσσικός κώδικας του σχολείου. Δημιουργείται άρα ένας διαχωρισμός ανάμεσα στους μαθητές, καθώς είναι πιο πιθανό μαθητές που προέρχονται από τις ανώτερες τάξεις να σημειώνουν υψηλότερες επιδόσεις. Με αυτόν τον τρόπο νομιμοποιούνται οι κοινωνικές ανισότητες και στο πλαίσιο του σχολείου με αποτέλεσμα την αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής. Παρακάτω θα δούμε πιο αναλυτικά τη θεωρία των γλωσσικών κωδίκων.

Η ανάλυση του Bernstein σχετικά με τους κώδικες επικοινωνίας, μια θεωρία που ξεκίνησε στο τέλος της δεκαετίας του 1950, αφορά τις επιδράσεις που ασκούν οι διακριτοί γλωσσικοί κώδικες των μαθητών στη σχολική τους επίδοση. Ο Bernstein

αναδεικνύει τους κοινωνικούς προσδιορισμούς στη συγκρότηση των συστημάτων προφορικού λόγου και γλωσσικών κωδίκων και στη δυναμική του ατόμου για ανασυγκρότηση τους (Φραγκουδάκη, 1985).

Στο πλαίσιο του σχολείου διδάσκεται μόνο ένας από τους δυο γλωσσικούς κώδικες, ο επεξεργασμένος γλωσσικός κώδικας. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι οι μαθητές που στο κοινωνικό τους περιβάλλον χρησιμοποιείται ο περιορισμένος γλωσσικός κώδικας αντιμετωπίζουν δυσκολίες στο σχολείο και σημειώνουν χαμηλότερες επιδόσεις. Ο περιορισμένος γλωσσικός κώδικας χρησιμοποιείται στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, ενώ ο επεξεργασμένος γλωσσικός κώδικας χρησιμοποιείται στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Κατά συνέπεια οι μαθητές που προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα αντιμετωπίζουν δυσκολίες στο σχολείο, οι οποίες αν δεν αντιμετωπιστούν στο πλαίσιο της τάξης οδηγούν τους μαθητές σε χαμηλές επιδόσεις (Bernstein, 1985).

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, σύμφωνα με τον Bernstein, υπάρχουν δυο γλωσσικοί κώδικες ο επεξεργασμένος και ο περιορισμένος γλωσσικός κώδικας. Τα χαρακτηριστικά του επεξεργασμένου γλωσσικού κώδικα (ο οποίος αρχικά αναφερόταν ως «τυπική γλώσσα») είναι: η χρήση σύνθετων γραμματικών και συντακτικών σχημάτων, η χρήση αντωνυμιών, η προσεκτική επιλογή κατάλληλων επιθέτων και επιρρημάτων, η χρήση της απρόσωπης έκφρασης, η χρήση εκφραστικών κινήσεων για την ανάδειξη συναισθημάτων στον προφορικό λόγο και ο ακριβής καθορισμός του μηνύματος που εκπέμπεται. Τα χαρακτηριστικά του περιορισμένου γλωσσικού κώδικα (ο οποίος αρχικά αναφερόταν ως «κοινή γλώσσα») είναι: η χρήση μικρών και ανολοκλήρωτων προτάσεων με γραμματικά λάθη, η ελλιπής σύνταξη, η χρήση της ενεργητικής διάθεσης, η χρήση των ιδίων συνδέσμων, η σπάνια χρήση της απρόσωπης έκφρασης, των επιθέτων και των επιρρημάτων, η διεξαγωγή αυθαίρετων συμπερασμάτων, η χρήση συνηθισμένων λέξεων και εκφράσεων.

Ο Bernstein υποστηρίζει ότι το παιδί μαθαίνει τη γλώσσα σε συνάρτηση με την κοινωνική ομάδα/κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται. Η οικογένεια αποτελεί την πιο βασική κοινωνική ομάδα/κοινωνικό πλαίσιο στην οποία ανήκει το άτομο, καθώς ασκεί σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση της ταυτότητας του παιδιού και του κώδικα επικοινωνίας που χρησιμοποιεί. Η οργάνωση και η λειτουργία κάθε οικογένειας διαφοροποιείται ανάλογα με την κοινωνική τάξη. Σύμφωνα με τον

Bernstein οι οικογένειες ανάλογα με τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας διακρίνονται σε προσωποκεντρικές οικογένειες, οικογενειακή οργάνωση κατά πρόσωπο και ρολοκεντρικές οικογένειες, οικογενειακή οργάνωση κατά θέση (Λάμνιαν Κ. 2002).

Στην οικογενειακή οργάνωση κατά πρόσωπο κυριαρχούν ανοικτά συστήματα επικοινωνίας που ευνοούν τη διαμόρφωση του επεξεργασμένου κώδικα επικοινωνίας. Ο τύπος αυτός οργάνωσης συναντάται στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Οι κοινωνικές σχέσεις χαρακτηρίζονται από χαλαρές ιεραρχίες και ελεύθερη επικοινωνία. Οι συμπεριφορές των μελών της οικογένειας δεν είναι προβλέψιμες, καθώς οι προθέσεις των υποκείμενων δεν μπορούν να θεωρηθούν αυτονόητες (Bernstein, 1985). Έτσι ευνοείται η συγκρότηση του επεξεργασμένου κώδικα επικοινωνίας, βασικά χαρακτηριστικά του οποίου είναι: η δυσκολία πρόβλεψης των νοηματικών επιλογών του ομιλητή, η περιγραφή ενός περιστατικού με λεπτομέρειες, η χρήση εξειδικευμένων νοημάτων με αυστηρή γραμματική και συντακτική δομή, η χρήση σύνθετων και ολοκληρωμένων προτάσεων.

Αντιθέτως, στην οικογενειακή οργάνωση κατά θέση κυριαρχούν κλειστά συστήματα επικοινωνίας, τα οποία ευνοούν την ανάπτυξη του περιορισμένου κώδικα επικοινωνίας. Ο τύπος αυτός οργάνωσης παρατηρείται στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των μελών βασίζονται σε κοινές προσδοκίες και πεποιθήσεις, οι συμπεριφορές είναι προβλέψιμες. Πολλά νοήματα υπονοούνται καθώς είναι επαναλαμβανόμενα και βασίζονται σε πανομοιότυπες ταυτίσεις των υποκειμένων που επικοινωνούν. Έτσι ευνοείται η διαμόρφωση του περιορισμένου κώδικα επικοινωνίας, χαρακτηριστικά του οποίου είναι: η πρόβλεψη των νοηματικών επιλογών του ομιλητή, αφού χρησιμοποιεί αντιπροσωπευτικές εκφράσεις, η έλλειψη σαφήνειας, η ελλιπής ολοκλήρωση νοημάτων, η απουσία επιθέτων και επιρρημάτων.

Ο Bourdieu σχετικά με τη θεωρία των κωδίκων αναφέρει ότι « ο περιορισμένος κώδικας συνοψίζει την εμπειρία ενός κόσμου όπου η ελευθέρια εκλογής είναι αδύνατη, όπου τα σπουδαία μηνύματα μεταβιβάζονται με πράξεις, κινήσεις παρά με λόγια. Προσανατολίζει τα παιδιά του λαού προς τους εκτελεστικούς ρόλους» Σε αντίθεση ο «επεξεργασμένος κώδικας προετοιμάζει τα παιδιά από τα προνομιάχα κοινωνικά στρώματα να επιλύουν προβλήματα, να διατηρούν ευρείες και σύνθετες σχέσεις και να παίρνουν πρωτοβουλίες» (Πατερέκα, 1986, σελ 37).

Το σχολείο ως αντικειμενική δομή επιβάλλει τον επεξεργασμένο κώδικα επικοινωνίας. Επομένως οι μαθητές που προέρχονται από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα έχουν περισσότερες πιθανότητες σχολικής επιτυχίας και σημειώνουν υψηλότερες επιδόσεις συγκριτικά με τους μαθητές που προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, οι οποίοι δυσκολεύονται και σημειώνουν χαμηλότερες επιδόσεις.

5. Συμπεράσματα

Η παρούσα πτυχιακή εργασία επιχειρεί να αναλύσει τους παράγοντες που επηρεάζουν και διαμορφώνουν την επίδοση ενός μαθητή στο σχολείο. Μέσω της θεωρίας του Bourdieu σχετικά με την επίδραση που έχουν τα είδη κεφαλαίου στην επίδοση ενός μαθητή στο σχολείο γίνεται μια προσπάθεια ανάδειξης των σχέσεων ανάμεσα στο εκπαιδευτικό σύστημα και τις κοινωνικές τάξεις, τη συμβολή του σχολικού συστήματος στην αναπαραγωγή και τη νομιμοποίηση των κοινωνικών ανισοτήτων και το ρόλο του πολιτισμικού κεφαλαίου στις διαδικασίες αυτές.

Αρχικά μέσω της ανάλυσης του ρόλου που διαδραματίζει το σχολείο στην κοινωνία καταλήγουμε σε κάποιες παρατηρήσεις. Δεν υπάρχει ισότητα ευκαιριών στο εκπαιδευτικό σύστημα. Τα παιδιά από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, λόγω των πολιτισμικών προνομίων που έχουν κληρονομήσει από το οικογενειακό τους περιβάλλον, έχουν περισσότερες ευκαιρίες σχολικής επιτυχίας, καθώς και σχολικής και κοινωνικής ανέλιξης σε σχέση με τα παιδιά από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα τα οποία έρχονται στο σχολείο με ελλείματα. Επομένως, λαμβάνει χώρα ένα κοινωνικός διαχωρισμός μεταξύ «καλών» και «κακών» μαθητών, μεταξύ ατόμων που θα καταλάβουν υψηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας και ατόμων που θα καταλάβουν χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας, με αποτέλεσμα να διαιωνίζονται οι κοινωνικές ανισότητες.

Ένας μαθητής ο οποίος έχει την οικονομική δυνατότητα να συμμετέχει σε εκπαιδευτικά προγράμματα τύπου Erasmus και να λαμβάνει μέρος σε δραστηριότητες, ομίλους, και διαγωνισμούς που διοργανώνει το σχολείο όπως εκφραστική ανάγνωση, θεατρικό εργαστήριο, διαγωνισμοί μαθηματικών/φυσικής, ρητορικοί αγώνες κ.α.

ενισχύει ακόμα περισσότερο τις πνευματικές δεξιότητες που έχει κληρονομήσει. Παράλληλα, αναπτύσσει και καλλιεργεί σε βάθος την προσωπικότητα του, έρχεται σε επαφή με διαφορετικά άτομα άλλων χωρών με διαφορετικές κουλτούρες και εμπλουτίζει το πολιτισμικό του κεφάλαιο. Είναι λογικό άρα να έχει ένα κοινωνικό προβάδισμα στη συνέχεια σε σχέση με έναν μαθητή που δεν έχει τη δυνατότητα να λάβει μέρος στα παραπάνω. Εάν ταυτοχρόνως λαμβάνει υψηλούς βαθμούς και ανταπεξέρχεται στις σχολικές απαιτήσεις συμπληρώνει όλα εκείνα τα εφόδια που χρειάζεται για να επιτύχει στις εισαγωγικές εξετάσεις της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και να καταλάβει έναν υψηλό τίτλο σπουδών. Η κατοχή ενός υψηλά αμειβόμενου τίτλου σπουδών εξασφαλίζει και μια υψηλή θέση στην ιεραρχία της κοινωνικής δομής. Έτσι, βαθμιαία το άτομο διαμορφώνει και εξασφαλίζει την υψηλή κατάταξη του στην κοινωνία. Επομένως η σχολική επιτυχία είναι άμεσα συνδεδεμένη και αποτελεί προϋπόθεση της κοινωνικής ανέλιξης.

Όπως έχουμε αναφέρει, ο Bourdieu, αναπτύσσοντας τη δεκαετία του 1960 στη Γαλλία μια συστηματική θεωρία για την ερμηνεία της εκπαιδευτικής ανισότητας, δηλαδή τη θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου, επιχείρησε να αναδείξει τους πιο απόκρυφους μηχανισμούς με τους οποίους, μέσω του σχολείου, διακρίνεται η κοινωνική δομή καθώς και παρατείνονται οι σχέσεις δύναμης που ενυπάρχουν σε αυτή. Ουσιαστικά με τη θεωρία αυτή ο Γάλλος κοινωνιολόγος εστίασε στην ανάδειξη του αόρατου και ανεπίληπτου τρόπου με τον οποίο, με τη διαμεσολάβηση του εκπαιδευτικού συστήματος, η πρωτότερη κοινωνική θέση των ατόμων, δηλαδή η ταξική τους θέση πριν εισέλθουν στο σχολείο, αντανακλά τη μεταγενέστερη κοινωνική τους θέση, δηλαδή την ταξική τους θέση αφού εξέλθουν από αυτό. Το ουσιώδες όμως της συγκεκριμένης θεωρίας είναι πως κατά τον Bourdieu αυτή η λεπτή αναπαραγωγική λειτουργία του σχολείου δεν εξηγείται μόνο με οικονομικούς όρους, αλλά και με πολιτισμικούς: το εκπαιδευτικό σύστημα, στις βιομηχανικές κοινωνίες, λειτουργεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αναπαράγει τις κοινωνικές ανισότητες με τρόπο αδιαφανή, καθώς η εκπαιδευτική επιτυχία διευκολύνεται σε μεγάλο βαθμό, εκτός από την κατοχή ενός κατάλληλου οικονομικού κεφαλαίου, και από την κατοχή ενός κατάλληλου πολιτισμικού κεφαλαίου, το οποίο και «κληρονομείται» από γενιά σε γενιά στα παιδιά των κυρίαρχων τάξεων. Ως εκ τούτου, η εκπαιδευτική αποτυχία για την πλειοψηφία των παιδιών που προέρχονται από τις κατώτερες τάξεις, καθώς δεν έχουν αποκτήσει αυτό το κληρονομημένο προβάδισμα, μοιάζει να είναι αναπόφευκτη.

Επιπροσθέτως, το αξιολογητέο είναι πως, κατά τον ίδιο τον Bourdieu, το εκπαιδευτικό σύστημα, στις βιομηχανικές κοινωνίες, μεταφράζοντας το κοινωνικά κεκτημένο σε φυσικό προσόν και μεταβιβάζοντας τα προνόμια της αριστείας στους ήδη προνομιούχους, δεν αναπαράγει μόνο τις κοινωνικές ανισότητες, αλλά και τις νομιμοποιεί: η επιτυχία (ή η αποτυχία) στο σχολείο θεωρείται ότι οφείλεται, κυρίως, σε ατομικά «χαρίσματα» (ή στην έλλειψη αυτών), με αποτέλεσμα μέσω των συγκεκριμένων «διαπιστευτηρίων» τα παιδιά των ανώτερων στρωμάτων να θεωρούν ότι αξίζουν, ενώ εκείνα των κατώτερων στρωμάτων να θεωρούν ότι «σωστά» και «δίκαια» αποκλείονται εσωτερικεύοντας τη νομιμότητα της φύσης του αποκλεισμού τους.

Τα παραπάνω συνδέονται και με τη χρήση της γλώσσας, καθώς σύμφωνα με τη θεωρία των κωδικών του Bernstein τα παιδιά από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα είναι πάλι πιο ευνοημένα, αφού στον περίγυρο τους χρησιμοποιείται η γλώσσα του σχολείου, δηλαδή ο επεξεργασμένος γλωσσικός κώδικας. Ο περιορισμένος γλωσσικός κώδικας χρησιμοποιείται στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, ενώ ο επεξεργασμένος γλωσσικός κώδικας χρησιμοποιείται στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Κατά συνέπεια οι μαθητές που προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα αντιμετωπίζουν δυσκολίες στο σχολείο, οι οποίες αν δεν αντιμετωπιστούν στο πλαίσιο της τάξης οδηγούν τους μαθητές σε χαμηλές επιδόσεις. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι οι μαθητές που στο κοινωνικό τους περιβάλλον χρησιμοποιείται ο περιορισμένος γλωσσικός κώδικας αντιμετωπίζουν δυσκολίες στο σχολείο και σημειώνουν χαμηλότερες επιδόσεις.

Ως μια συνολική αποτίμηση θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι παράγοντες που διαμορφώνουν και επηρεάζουν την επίδοση ενός μαθητή στο σχολείο ποικίλουν και σχετίζονται με διάφορες πτυχές και λειτουργίες του κοινωνικού συστήματος. Κάποιες είναι πιο έκδηλες ενώ κάποιες άλλες όχι. Σιγουρά όμως η κοινωνική προέλευση και η κουλτούρα ενός ατόμου (τα πολιτισμικά του εφόδια) διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην μετέπειτα κοινωνική του κατάσταση. Το σχολείο όσο και αν προσπαθεί να παρουσιαστεί ως ένας αντικειμενικός και δίκαιος θεσμός που βοηθά τα παιδιά στην μελλοντική τους πορεία και εξέλιξη, εν τέλει δεν καταφέρνει να εξαλείψει τις ταξικές διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στους μαθητές, παρόλο που φαινομενικά παρέχει τις ίδιες εκπαιδευτικές ευκαιρίες σε όλους. Όλα τα παραπάνω συνδράμουν στη

διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας όπως τη γνωρίζουμε στο σήμερα και δυστυχώς εντείνουν τις κοινωνικές ανισότητες.

Βιβλιογραφία

Δαμανάκης Μ. (1989), Ο αναπαραγωγικός ρόλος του σχολείου, Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, σελ.13-48.

Δημήτρης Δαλαγιώργος (2019, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας), Κοινωνικοοικονομική κατάσταση και σχολική επίδοση: μια μελέτη περίπτωσης

Θάνος Θ. & Καμαριανός Γ. & Κυρίδης Αρ. & Φωτόπουλος Ν. (2017), Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Εισαγωγή σε βασικές έννοιες και θεματικές, Gutenberg

Καλλιντέρη Μ. (2018, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο), Το πρωτογενές πολιτισμικό και κοινωνικό κεφάλαιο των ενηλίκων εκπαιδευόμενων στο εσπερινό γυμνάσιο με λυκειακές τάξεις Ζάκυνθου και οι φραγμοί στη μάθηση που απορρέουν από τους ιδίους

Λάμνιαν Κ., (2002), Κοινωνιολογική θεωρία και εκπαίδευση. Διακριτές προσεγγίσεις, Αθήνα: Μεταίχμιο

Μελαχροινή Ε. Κέλμαλη (2015, Πανεπιστήμιο Αιγαίου), Απόψεις εκπαιδευτικών για τα χαρακτηριστικά του μαθητή με χαμηλή σχολική επίδοση

Μουσταΐρας, Παναγιώτης (2004, Πανεπιστήμιο Πατρών), Κοινωνικό κεφάλαιο και προσδοκίες των μαθητών: μια μελέτη για τους παράγοντες των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών προσδοκιών των μαθητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Μυλωνάς, Θ. (1991). Κοινωνική αναπαραγωγή στο σχολείο: Θεωρία και Εμπειρία. Αθήνα: Αρμός.

Μυλωνάς, Θ. (2004), Η αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων μέσα από τους σχολικούς μηχανισμούς, Αθήνα: 2004

Νικολέτα Κουκουλιάντα (2017, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας), Ο ρόλος της ανώτατης εκπαίδευσης στην κοινωνική αναπαραγωγή, όπως παρουσιάζεται στη θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου του Pierre Bourdieu. Επισκόπηση ερευνών για τον αναπαραγωγικό ρόλο της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

Πατερέκα, Χ. (1986), Βασικές έννοιες των Pierre Bourdieu και Jean-Claude Passeron σε θέματα κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Τσιγκουνάκη Αριστομενία-Άννα (2013, Πανεπιστήμιο Αιγαίου), Κοινωνικοί παράγοντες και σχολική επίδοση: παιδιά οικογενειών με χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο

Τσιράκης Γρύφων – Οδυσσέας (2021, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), Η θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου του Pierre Bourdieu: Το εύρος και τα όριά της,

Φραγκουδάκη, Α. (1985), Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Bernstein, B. (1991), Παιδαγωγικοί Κώδικες και Κοινωνικός Έλεγχος, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Bourdieu, P. (2013), Η Διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης (μτφ. Κ. Καψαμπέλη), Αθήνα: Καρδαμίτσα

Bourdieu, P., & Passeron, J.C. (1996), Οι Κληρονόμοι. Οι φοιτητές και η κουλτούρα. (μτφ. Ν. Παναγιωτόπουλος, Μ. Βιδάλη), Αθήνα: Καρδαμίτσα

Bourdieu, P. & Passeron, J.-Cl. (2000), *Reproduction in education, society and culture*, London: Sage.

Bourdieu, P. (2010), Κοινωνιολογία της Παιδείας (επιμ. Ι. Λαμπίρη-Δημάκη & Ν. Παναγιωτόπουλος), Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Chan, E. (2002). Beyond pedagogy: Language and identity in post-colonial Hong Kong. *British Journal of Sociology of Education*, 23(2), p. 271-285.

Helmut Fend (1980), *Theorie der Schule*, Urban und Schwarzenberg, Γερμανία

Smith, P. (2006). Πολιτισμική θεωρία (μτφρ: Θ. Κατσίκερος). Αθήνα: Κριτική

